

Komitet o pravima osoba s invaliditetom

Zaključna razmatranja o inicijalnom izvještaju Crne Gore *

I. Uvod

1. Komitet je razmatrao inicijalni izvještaj Crne Gore (CRPD/C/MON/1) na 340. i 341. sjednici (vidi CRPD/C/SR.340 i 341), održanim 17. i 18. avgusta 2017. godine. Na 353. sjednici, održanoj 28. avgusta 2017. godine, usvojene su sljedeća zaključna razmatranja.
2. Komitet pozdravlja inicijalni izvještaj Crne Gore, koji je pripremljen u skladu sa uputstvima Komiteta za izvještavanje. Takođe, Komitet cijeni pisane Odgovore države članice (CRPD/C/MNE/Q/1/Add.1) na listu pitanja Komiteta (CRPD/C/MNE/Q/1).
3. Komitet cijeni konstruktivni dijalog održan tokom razmatranja izvještaja i zahvaljuje državi članici na slanju delegacije na visokom nivou, koja je uključivala predstavnike različitih ministarstava i iz Stalnog predstavništva Crne Gore pri kancelariji Ujedinjenih Nacija i drugim međunarodnim organizacijama u Ženevi.

II. Pozitivni aspekti

4. Komitet zahvaljuje državi članici za usvajanje:
 - (a) Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom;
 - (b) Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata;
 - (c) Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom;
 - (d) Zakona o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda;
 - (e) Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2016-2020;
 - (f) Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori za period 2016-2020;
 - (g) Strategije za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2017-2021;
 - (h) Strategije zaštite od nasilja u porodici 2016-2020;
 - (i) Strategije održivog razvoja 2016-2020;
 - (j) Strategije razvoja ženskog preduzetništva za period 2015-2020.
5. Komitet pozdravlja napore da se preispita aktuelna legislativa u Crnoj Gori na osnovu zvanične analize 60 zakona sprovedene u septembru 2016. godine.

III. Osnovne zabrinjavajuće oblasti i preporuke

A. Svrha i opšte obaveze (čl. 1-4)

6. Komitet je zabrinut zbog izuzetno malog napretka u potpunom usklađivanju legislative sa Konvencijom i zamjene aktuelnog medicinskog modela pristupa invaliditetu pristupom zasnovanom na ljudskim pravima. Komitet je takođe zabrinut što nema jasnih i prepoznatljivih budžetskih linija u okiru javnih budžeta namijenjenih primjeni zakona,

* Usvojeno na osamnaestoj sjednici Komiteta (14-31. avgusta 2017)

politika i programa za primjenu prava osoba s invaliditetom, posebno koji se odnose na implementaciju Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom.

7. Komitet preporučuje državi članici da usvoji pristup zasnovan na ljudskim pravima u svim zakonima, politikama i mjerama. Takođe se preporučuje da država članica edukuje i podiže svijest kreatora politika, profesionalaca i opšte javnosti o pravima osoba sa invaliditetom sadržanih u Konvenciji i Opcionom protokolu. Dalje se preporučuje da država članica:

(a) Nastavi napore da redovno preispituje postojeću legislativu i nacрте u redovnim i potpuno pristupačnim konsultacijama s osobama s invaliditetom i njihovim reprezentativnim organizacijama i da obezbijedi da procjene uticaja na invaliditet čine sastavni dio legislativnog procesa; i

(b) Opredijeli vidljiva, dovoljna i koherentna finansijska sredstva za razvoj i primjenu zakona, politika i strategija koje su relevantne za primjenu Konvencije, uključujući i one koje se odnose na Strategiju za integraciju osoba sa invaliditetom.

8. Komitet je zabrinut zbog nedostatka redovne i održive podrške za organizacije osoba s invaliditetom, posebno na lokalnom nivou. Takođe je zabrinut i zbog nedostatka transparentnog i efektivnog mehanizma za redovne konsultacije osoba s invaliditetom i njihovih organizacija.

9. Komitet preporučuje državi članici da obezbijedi adekvatna i održiva finansijska sredstva za organizacije osoba s invaliditetom. Takođe, preporučuje da država članica osigura efektivno učešće i konsultacije s organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući one koji predstavljaju žene s invaliditetom, djecu s invaliditetom, osobe s djelimičnim i potpunim oštećenjem sluha i osobe s prihosocijalnim i/ili intelektualnim invaliditetom na nacionalnom i lokalnom nivou kroz transparentan okvir u vezi sa zakonom i kreiranjem politika.

B. Specifična prava (čl. 5-30)

Jednakost i nediskriminacija (čl. 5)

10. Komitet sa zabrinutšću primjećuje da su pojedine antidiskriminacione odredbe u vezi s invaliditetom i same diskriminatorne, budući da se odnose samo na diskriminaciju na osnovu određenog vida oštećenja. Komitet je još zabrinut i zbog:

(a) Veoma malog broja pritužbi za diskriminaciju, što može da upućuje kako na nedovoljno znanje među populacijom, posebno osobama s invaliditetom, o pravima iz Konvencije i dostupnim mjerama da se žale na diskriminaciju, kao i o nedostatku povjerenja u pravni sistem;

(b) Nedostatka efektivne jednake zaštite osoba sa invaliditetom koje su izložene intersekcijskoj diskriminaciji, kao što su osobe pripadnici različitih etničkih grupa uključujući Rome, Aškalije i Egipćane, izbjeglice, tražioce azila ili interno raseljena lica;

(c) Kontinuirane upotrebe procjena invaliditeta da bi se ostvarila pojedina ljudska prava i različite definicije invaliditeta s upotrebom ponižavajuće terminologije; i

(d) Toga što Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ne definiše razumne adaptacije u skladu s Konvencijom.

11. Komitet preporučuje državi članici da sprovede neophodne dopune i izmjene legislative da bi obezbijedila da su sve osobe s invaliditetom jednako i potpuno zaštićene od svih oblika diskriminacije, uključujući i intersekcijsku diskriminaciju, u skladu sa Konvencijom. Takođe se preporučuje državi članici da:

(a) Preduzme mjere podizanja svijesti kakao bi ohrabrila osobe s invaliditetom da prijave diskriminaciju, osigura njihov pristup pristupačnim informacijama o pravima iz Konvencije i dostupnim mjerama za podnošenje pritužbi;

(b) Obuči relevantne stručnjake, posebno službenike zadužene za sprovođenje zakone i članove pravosuđa o Konvenciji i kako da adekvatno postupaju s pritužbama za diskriminaciju po osnovu invaliditeta;

(c) Uloži sve neophodne napore za sprečavanje i otklanjanje interseksijske diskriminacije s kojom se suočavaju osobe s invaliditetom iz manjinskih grupa, s posebnim naglaskom na djecu i da osigura da imaju jednak pristup svim pravima garantovanim Konvencijom;

(d) Osigura da je svaka procedura procjene u skladu s Konvencijom i da ne dovodi do diskriminatornog tretmana, kao i da ukine upotrebu različitih definicija invaliditeta i ponižavajuće terminologije i da umjesto toga koristi pristup zasnovan na ljudskim pravima; i

(e) Usvoji i primjenjuje koncept razumnih adaptacija s efektivnim sankcijama da bi obezbijedila da se uskraćivanje razumnih adaptacija tretira kao diskriminacija po osnovu invaliditeta.

Žene s invaliditetom (čl. 6)

12. Komitet je zabrinut zbog trenutne diskriminacije i nasilja nad ženama i djevojčicama s invaliditetom i činjenice da su mjere koje država članica preduzima za prevenciju ovakve diskriminacije i nasilja i obezbjeđivanje naknade štete nedovoljne. Dalje je zabrinut i:

(a) Zbog nedostatka specifičnih podataka o stanju žena i djevojčica s invaliditetom;

(b) Zbog izuzetno nedovoljnih specifičnih mjera koje se odnose na žene i djevojčice s invaliditetom u zakonodavstvu ili rodnim politikama ili politikama o invaliditetu, kao i zbog odsustva bilo kakve mjere za žene i djevojčice koje su izložene interseksijskim oblicima diskriminacije;

(c) Zbog toga što su žene i djevojčice s invaliditetom često žrtve rodno zasnovanog nasilja i seksualnog zlostavljanja, koje nerado prijavljuju i zato što mjere za prevenciju nasilja nijesu dovoljno pristupačne; i

(d) Zbog nedostatka informacija o adekvatnom i transparentnom finansiranju i afirmativnim mjerama usmjerenim na zapošljavanje i kreiranim prema potrebama žena s invaliditetom.

13. Pozivajući se na opšti komentar br. 3 (2016) o ženama i djevojčicama s invaliditetom i na ciljeve 5.1, 5.2 i 5.5. Ciljeva održivog razvoja, Komitet preporučuje državi članici da uz aktivno uključivanje žena s invaliditetom kroz njihove reprezentativne organizacije u svim fazama razvoja mjera i procesa donošenja odluka:

(a) Opredijeli dovoljna sredstva za istraživanje i prikupljanje podataka o ženama i djevojčicama s invaliditetom, razvrstane po uzrastu, geografskom području, vrsti oštećenja, porodičnom statusu i mjestu prebivališta (institucija ili briga u zajednici);

(b) Uključi perspektivu invaliditeta u legislativu, politike i programe o rodnoj ravnopravnosti, kao i rodnu perspektivu u legislativu i politike u oblasti invaliditeta i da razvije specijalizovane politike za žene s invaliditetom;

(c) Spriječi i bori se protiv višestrukih i interseksijskih oblika diskriminacije s kojom se suočavaju žene i djevojčice s invaliditetom, s posebnim fokusom na pristup pravdi, zaštitu od nasilja i zlopotrebe, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i zapošljavanje; i

(d) Da uključi perspektivu invaliditeta u sve zakone, politike i programe o zaštiti od nasilja, zlopotrebe i eksploatacije da preduzme mjere podizanja svijesti da bi osnažila žene i djevojčice s invaliditetom da prijave sve oblike uznemiravanja i nasilja kojima su bile izložene, da im osigura pristup pristupačnim informacijama i adekvatnim sevisima podrške za žrtve, uključujući i lokalni nivo i da adekvatno kazni počinioce.

Djeca s invaliditetom (čl. 7)

14. Komitet sa zabrinutošću primjećuje da su djeca s invaliditetom nedovoljno uključena u odlučivanje o stvarima koje utiču na njihove živote. Takođe sa zabrinutošću

primjećuje da:

- (a) Diskriminacija i socijalna isključenost djece s invaliditetom preovlađuje;
- (b) Podaci o stanju djece s invaliditetom su nedovoljni;
- (c) Uprkos zabrani smještanja djece s invaliditetom ispod tri godine u institucije, djeca s invaliditetom su često institucionalizovana, uključujući tu i tzv. dnevne centre, i da su te institucije i pored toga podijeljene na osnovu oštećenja;
- (d) Servisi rane identifikacije i intervencije su nedovoljni, naročito na lokalnom nivou i uglavnom prate medicinski model; i
- (e) Podrška koja se pruža roditeljima djece s invaliditetom je nedovoljna.

15. Komitet preporučuje da država članica pojača napore i izdvoji sva potrebna sredstva da eliminiše diskriminaciju i isključivanje djece s invaliditetom, s posebnim naglaskom na djecu u riziku od interseksijske diskriminacije. Dalje se preporučuje da država članica:

- (a) **Uspostavi politike i programe koji će osigurati pravo djece s invaliditetom da izraze svoje mišljenje o svim stvarima koje ih se tiču;**
- (b) **Preduzme hitne mjere usmjerene na deinstitucionalizaciju djece i izdvoji sva potrebna sredstva da bi osigurala da ona imaju pristup svim servisima u zajednici umjesto u dnevnim centrima ili bilo kom drugom izdvojenom okruženju;**
- (c) **Obezbjedi svoj djeci s invaliditetom, nezavisno od vrste oštećenja ranu intervenciju i razvojne servise u saradnji s reprezentativnim organizacijama roditelja djece s invaliditetom, i na lokalnom nivou, u skladu s Konvencijom; i**
- (d) **Razvije efektivne kvalitetne usluge podrške u zajednici za roditelje koji se brinu o djeci s invaliditetom.**

Podizanje svijesti (čl. 8)

16. Komitet je zabrinut zbog nedostatka dovoljno programa i treninga za službenike javnih i privatnih medija o pristupu invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima, kao i za studente arhitekture i građevine o pristupačnosti i univerzalnom dizajnu.

17. Komitet preporučuje državi članici da opredijeli sve neophodne ljudske, tehničke i finansijske resurse da bi:

- (a) **Obezbjedila trening za javne i privatne medije o Konvenciji, s posebnim osvrtom na pristup invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima i osnažila prikazivanje pozitivne slike o osobama s invaliditetom, njihovim pravima i doprinosu društvu, s ciljem eliminacije negativnih stereotipa i predrasuda o osobama s invaliditetom; i**
- (b) **Preduzela efektivne korake da uključi obavezne elemente o pravima osoba s invaliditetom s posebnim fokusom na pristupačnost i univerzalni dizajn u kurikulume za studente arhitekture i građevine.**

Pristupačnost (čl. 9)

18. Komitet je zabrinut zbog odsustva sveobuhvatne strategije pristupačnosti ili usklađene legislative. Takođe sa zabrinutošću uočava da mnoge javne usluge i objekti, elektronsko bankarstvo i bankomati, broj za hitne slučajeve 112 kao i javni transport navodno nijesu dovoljno ili uopšte pristupačni osobama s invaliditetom.

19. Komitet preporučuje državi članici da u skladu sa članom 9 Konvencije i Opštim komentarom br. 2 (2014) o pristupačnosti i mjerama 11.2 i 11.7 Ciljeva održivog razvoja:

(a) Usvoji adekvatnu i sveobuhvatnu strategiju pristupačnosti i akcioni plan s efektivnim mehanizmom za nadgledanje, indikatorima i razumnim rokovima za uklanjanje barijera s primjenljivim i efektivnim sankcijama za nepoštovanje;

(b) Preduzme pojedinačne hitne mjere da osigura pristupačnost broja 112 i

(c) Promoviše univerzalni dizajn svih objekata, javnih usluga i javnog prevoza, s posebnim osvrtom na primjenjiva ICT rješenja u konsultacijama s osobama s invaliditetom i njihovim reprezentativnim organizacijama, i na lokalnom nivou.

Pravo na život (čl. 10)

20. Komitet je zabrinut zbog prijavljenih slučajeva smrti od gušenja u psihijatrijskim ustanovama i zbog toga što specifične preventivne zaštitne mjere još nijesu preduzete. Takođe sa zabrinutošću primjeuje da u bolnicama nedostaju specifični protokoli kako postupati s navodima o zlostavljanju i zbog toga što nije predviđena obavezna autopsija nakon smrti osoba smještenih u institucijama.

21. Komitet preporučuje državi članici da:

(a) Uspostavi anoniman i pristupačan mehanizam žalbi u svim bolnicama, s posebnim naglaskom na psiijatrijske bolnice i odjeljenja, kao i u institucijama, i da razvije obavezan protokol koji sve bolnice i institucije moraju pratiti nakon bilo kakvih navoda o zlostavljanju;

(b) Vršiti obaveznu obdukciju nakon smrtnih slučajeva u bolnicama i institucijama; i

(c) Preduzme specifične zaštitne mjere da izbjegne incidente kao što je gušenje u bolničkom i institucionalnom okruženju.

Situacije rizika i vanredne, humanitarne krizne situacije (čl. 11)

22. Komitet je zabrinut zbog nedostatka bilo kakve sveobuhvatne strategije, protokola ili razvijenih standard kao i zbog nedostatka redovnih treninga za nadležne profesionalce i u javnim građevinama da se osigura da osobe s invaliditetom imaju pristup pomoći u situacijama rizika i vanrednih situacija. Takođe je zabrinut zbog nepostojanja jednakog pristupa informaciji, kao što su pristupačna i prilagođena uputstva, uključujući vodiče u skladu s Opštim komentarem br. 2.

23. Komitet preporučuje državi članici da usvoji efektivan mehanizam u skladu sa Sendai Okvirom za redukciju rizika od katastrofa 2015-2030 da bi imala pristupačnu i sveobuhvatnu strategiju za vanredne situacije i protokole za situacije rizika (npr. brojeve za hitne pozive, aplikacije sa porukom-upozorenjem, opšte uputstvo na znakovnom jeziku i Brajevom pismu), kao i da zahtijeva da je u svim javnim uslugama razvijen individualni i lokalni plan za sigurnu evakuaciju osoba s invaliditetom, u saradnji s osobama s invaliditetom preko njihovih reprezentativnih organizacija, uključujući i na lokalnom nivou.

Jednako priznanje pred zakonom (čl. 12)

24. Komitet je zabrinut zbog trenutnih režima zamjenskog donošenja odluka i starateljstva koji sprečavaju ostvarivanje različitih prava. Sa zabrinutošću primjeuje da je broj osoba s invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost i dalje visok.

25. Pozivajući se na svoj Opšti komentar br. 1 (2014) o jednakom priznanju pred zakonom, Komitet apeluje na državu članicu da u potpunosti uskladi legislativu s Konvencijom i zamijeni postojeće režime starateljstva i zamjenskog donošenja odluka sistemom podržanog donošenja odluka koje u potpunosti poštuju autonomiju, integritet, dostojanstvo, volju i preferencije osobe i uspostavlja transparentne i efektivne pravne lijekove za osobe s invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost.

Pristup pravdi (čl. 13)

26. Komitet je zabrinut što je većina zgrada sudova u zemlji i dalje nepristupačna osobama s fizičkim oštećenjima i što:

(a) Osobe koje rade u pravosuđu nijesu dovoljno obučene o pravima osoba s invaliditetom, uključujući i procesnu pristupačnost, s posebnim osvrtom na asistivne tehnologije; i

(b) Pravna pomoć, registrovani i kvalifikovani tumači znakovnog jezika i dostupne usluge za Brajevo pismo kao i za alternativne vidove komunikacije i druge mjere koje bi obezbijedile osobama s intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom pristup sudskim i upravnim postupcima nijesu dostupni u dovoljnoj mjeri.

27. Komitet preporučuje državi članici da obezbijedi pristup pravdi bez barijera i diskriminacije, zasnovan na slobodnom izboru i preferencama osoba s invaliditetom i da obezbijedi prilagođavanja u skladu s invaliditetom i uzrastom u svim postupcima. Preporučuje se državi članici da pojača napore da:

(a) Mjere pristupačnosti, kao što su Brajevo pismo, obezbjeđivanje tumača znakovnog jezika, alternativni oblici komunikacije, lako čiljivi formati budu dostupni na nediskriminatoran način u svim etapama sudskih i upravnih postupaka; i

(b) Sudski službenici, osobe zadužen za sprovođenje zakona i notari budu adekvatno obučeni za primjenu modela pristupea invaliditetu zasnovanog na ljudsim pravima.

Sloboda i sigurnost osoba (čl. 14)

28. Komitet sa zabrinutošću primjećuje da trenutni medicinski model pristupa invaliditetu dozvoljava lišavanje osoba sa invaliditetom slobode po osnovu oštećenja i omogućava hospitalizaciju bez pristanka i prisilnu institucionalizaciju djece i odraslih s intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom. Komitet dalje sa zabrinutošću uočava da prema članu 33 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica policajci imaju obavezu da osobu liše slobode samo zbog sumnje na "mentalno oboljenje" i zabrinut je zbog nedostatka informacija o preduzetim zaštitnim mjerama preduzetim u vezi sa ovim i o mogućnostima da se spriječi ovakvo lišavanje slobode.

29. Komitet apeluje na državu članicu da ukine zakone i protokole koji dozvoljavaju bilo kakav oblik lišavanja slobode na osnovu oštećenja ili pretpostavljenog oštećenja, kao i da obezbijedi efikasne zaštitne mjere i pravne lijekove za osobe s invaliditetom koje su lišene slobode na osnovu oštećenja.

Sloboda od torture, surovog, nehumanog ili degradirajućeg kažnjavanja (čl. 15)

30. Komitet sa zabrinutošću uočava da član 43 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica dozvoljava prisilu, ograničavanje, kao i izolaciju osoba s intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom. Takođe je zabrinut i zbog izvještaja koji svjedoče o upotrebi sile nad osobama s invaliditetom koje odbijaju uzimanje medikamenata u psihijatrijskim bolnicama.

31. Komitet preporučuje državi članici da izvrši sve neophodne izmjene i dopune legislative i preduzme efektivne mjere za zabranu prakse prisilnog pritvaranja ili hospitalizacije, prisilnog medicinskog i/ili prisilnog psihijatrijskog tretmana, kao i hemijskih i fizičkih obuzdavanja i prinude, kao i izolaciju koja dovodi do surovog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i obezbijedi da se svaka njihova primjena od strane osoblja adekvatno goni i sankcioniše. U tom smislu, Komitet, takođe, preporučuje da država članica izvrši nezavisne, redovne i nenajavljene provjere institucija.

Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja (čl. 16)

32. Komitet sa zabrinutošću uočava da nasilje nad osobama s invaliditetom, posebno nad ženama i djecom s invaliditetom preovladava i da nedostaju efektivne mjere za

prevenciju nasilja, uključujući seksualno nasilje u svim okolnostima i za monitoring prevencije nasilja. Sa zabrinutošću uočava da:

(a) Nadležne profesionalne grupe, kao što su socijalni radnici, nastavno i medicinsko osoblje i zaposleni u sudstvu nijesu dovoljno obučeni o prevenciji nasilja nad osobama s invaliditetom; i

(b) Država članica ne prikuplja i ne objavljuje podatke o nasilju nad osobama s invaliditetom.

33. Komitet preporučuje državi članici da osigura dostupnost pristupačnog, efektivnog i nezavisnog monitoringa sadržaja i programa namijenjenih osobama s invaliditetom, i o mehanizmima ulaganja pritužbi u skladu sa članom 16 (3) Konvencije, da omogući nadležnima da identifikuju, istraže i procesuiraju sve slučajeve nasilja nad osobama s invaliditetom. Takođe se preporučuje državi članici da:

(a) Pruža pristupačne i anonimne usluge osobama s invaliditetom koje trpe nasilje, bilo unutar kuće ili izvan kuće, kao što su skloništa, službe za podršku žrtvama, telefonske linije i mehanizmi žalbi, uključujući i na lokalnom nivou, i uključuju i rodnu ravnopravnost, kao i perspektivu djeteta;

(b) Obezbjedi obuku svih relevantnih stručnjaka, uključujući policajce, osoblje pravosuđa, zatvorsko osoblje, socijalne radnike, zdravstvene radnike kako bi se obezbijedila zaštita i prevencija eksploatacije i zloupotrebe i nasilja nad osobama s invaliditetom. Trening treba da obuhvati efektivne mjere za prijavljivanje s ciljem da se osigura da su osobe izložene nasilju ozbiljno shvaćene i da istraga, procesuiranje i sankcionisanje prekršilaca budu efektivno sprovedeni da spriječe ponavljanje; i

(c) Sprovodi istraživanja i uspostavi sistem skupljanja i objavljivanja podataka i statistike o nasilju nad osobama s invaliditetom, razvrstane prema starosti, polu, vrsti nasilja i utvrđivanju pojave nasilja.

Zaštita integriteta ličnosti (čl. 17)

34. Komitet sa zabrinutošću uočava da prema članu 24 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, biomedicinska istraživanja pod određenim okolnostima mogu biti sprovedena nad osobama s intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom bez njihovog prethodnog informisanog i potpuno dobrovoljnog odobrenja.

35. Komitet apeluje na državu članicu da ubrzano izvrši sve neophodne zakonske izmjene i dopune kako bi se osiguralo da bilo koji oblik medicinskog i/ili drugog naučnog istraživanja ne može biti obavljen bez prethodne informisanosti i dobrovoljnog davanja saglasnosti osoba s invaliditetom. Komitet podsjeća državu članicu da se takva saglasnost ne može obezbijediti putem zamjenskog donošenja odluka.

Samostalni život i život u zajednici (čl. 19)

36. Komitet je zabrinut zbog nastavka institucionalne brige i nedostatka sveobuhvatne strategije deinstitutionalizacije. Takođe je zabrinut zbog:

(a) Velikog broja institucionalizovanih osoba sa invaliditetom i zbog toga što naporu države članice da razvije servise individualizovane podrške nijesu dovoljni; i

(b) Toga što se osobe premještaju iz jedne u drugu instituciju kao oblik "odmora";

(c) Izdvajanja sredstava za kreiranje malih, mada i dalje izdvojenih okruženja, umjesto povećanja sredstava koja se izdvajaju za brigu u zajednici.

37. Komitet apeluje na državu članicu da usvoji sveobuhvatnu strategiju deinstitutionalizacije s jasno definisanim rokovima za efektivnu deinstitutionalizaciju i da izdvoji adekvatna sredstva za njenu implementaciju. Takođe se preporučuje državi članici da:

(a) Se obaveže da ne izgrađuju nove institucije ili druge oblike segregiranog okruženja i da umjesto toga razvije širok spektar usluga u zajednici, uključujući i na lokalnom nivou, koje odgovaraju potrebama osoba s invaliditetom i poštuju autonomiju, izbore, dostojanstvo i privatnost osobe i koji uključuju vršnjačku podršku i druge alternative medicinskom modelu mentalnog zdravlja;

(b) Ukine koncept odmora u drugoj instituciji i osigura da osobe sa invaliditetom mogu provesti odmor u zajednici; i

(c) Obezbijedi učešće osoba s invaliditetom i njihovih reprezentativnih organizacija u svim fazama razvoja strategija i šema samostalnog života.

Lična pokretljivost (čl. 20)

38. Komitet je zabrinut što raspodjela pomagala za kretanje nije univerzalna i uočava da mjere koje osiguravaju ličnu pokretljivost nijesu dovoljne.

39. Komitet preporučuje državi članici da poboljša transparentan pristup asistivnim uređajima i tehnologijama kao i da obezbijedi pristupačne i fer šeme za refundaciju u cilju sprečavanja dodatnih troškova i/ili administrativnog opterećenja za osobe s invaliditetom.

Sloboda izražavanja, mišljenja i pristup informacijama (čl. 21)

40. Komitet je zabrinut zbog nedovoljne dostupnosti javnih informacija i masovnih medija osobama s invaliditetom u pristupačnim i upotrebljivim formatima, kao što je Brajevo pismo, interpretacija za osobe s oštećenjem vida i sluha, znakovni jezik, lako razumljiv i jednostavan jezik, audio deskripcija, tekstualno praćenje informacije, titlovi i ostalo. Komitet je takođe zabrinut zbog:

(a) Neprepoznavanja crnogorskog znakovnog jezika kao službenog jezika i nedovoljnih napora države članice da promoviše i olakša upotrebu znakovnog jezika, kao i upotrebu ostalih alternativnih metoda i pristupačnih formata komunikacije, naročito kada su osobe s invaliditetom uključene u zvanične oblike interakcije; i

(b) Odsustva informacija o uspostavljenim i pouzdanim procedurama konkurisanja za obezbjeđivanje tumača znakovnog jezika u javnim postupcima i događajima javnog života.

41. Komitet preporučuje državi članici da razvije i koristi pristupačne oblike komunikacije, navedene gore, za masovne medije i javne informacije i da izdvoji odgovarajuća finansijska i druga sredstva za njihov razvoj, promociju i upotrebu, u skladu sa članom 24, stav 3 i 29 (b) Konvencije, kao i Opštim komentarom br. 2 (2014) o pristupačnosti. U tom smislu, takođe, preporučuje državi članici da obezbijedi puno pravno prepoznavanje znakovnog jezika crnogorske zajednice osoba s oštećenim sluhom, kao i Brajevog pisma.

Poštovanje doma i porodice (čl. 23)

42. Komitet sa dubokom zabrinutošću uočava da:

(a) Crnogorsko zakonodavstvo sprečava osobe s invaliditetom pod starateljstvom da zasnaju brak i da ostvaruju roditeljska prava;

(b) Ne postoji dovoljno mjera podrške od strane države za roditelje s invaliditetom, posebno žene s invaliditetom koje same odgajaju svoju djecu i koje su u riziku da im djeca budu oduzeta da ostvaruju roditeljska prava nad svojom djecom.

43. Komitet preporučuje državi članici da ubrzano uskladi svoju legislativu s Konvencijom i osigura da osobe s invaliditetom mogu ostvariti svoje pravo da zasnaju brak, ostvaruju roditeljska prava i pravo da usvoje dijete na ravnopravnoj osnovi sa drugima, te da se pružaju usluge podrške u zajednici roditeljima s invaliditetom. U tom smislu, takođe, preporučuje da državi članici preduzme sve neophodne mjere, uključujući i legislativne, kako bi se osiguralo da žene s invaliditetom ni pod kakvim okolnostima ne izgube starateljstvo i/ili kontakt sa svojim djetetom na osnovu njihove

invalidnosti ili zbog činjenice da same odgajaju djecu i da tim majkama obezbijedi podršku u zajednici ukoliko je neophodno.

Obrazovanje (čl. 24)

44. Komitet je zabrinut zbog nedostatka sveobuhvatne legislative za kvalitetno inkluzivno obrazovanje. Takođe je zabrinut i zbog:

- (a) Nedostatka uporedive i sveobuhvatne baze podataka o djeci s invaliditetom u redovnom obrazovanju;
- (b) Vladajućeg sistema procjene za upis djece s invaliditetom u školu koji nije u skladu s modelom pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima zagarantovanom u Konvenciji;
- (c) Odsustva informacija o afirmativnim i antidiskriminacionim mjerama za upis i razumnim prilagođavanjima za učenike s invaliditetom u redovnom obrazovanju; i zbog toga što
- (d) Visoko obrazovanje nije dovoljno pristupačno.

45. Pozivajući se na svoj Opšti komentar br. 4 (2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje i cilj 4 Ciljeva održivog razvoja, a naročito na ciljeve 4.5. i 4.8, Komitet preporučuje da država članica poveća svoje napore ka inkluzivnom obrazovanju, posebno da:

- (a) Usvoji i sprovede koherentnu strategiju i akcioni plan s preciznim vremenskim okvirom, indikatorima, monitoringom i evaluacijskim pokazateljima o inkluzivnom i kvalitetnom obrazovanju u redovnom obrazovnom sistemu;
- (b) Prikuplja podatke o djeci s invaliditetom u redovnim školama i progresivno unapređuje pristupačnost redovnih škola i tercijarnog obrazovanja s jasno vremenski ograničenim rokovima, uključujući i obezbjeđivanje razumnih adaptacija i individualizovane podrške, pristupačnog okruženja, pristupačnog i prilagođenog školskog materijala i inkluzivne nastavne planove i programe (kurikulume);
- (c) Da revidira sistem procjene djece s invaliditetom za upis u školu i da osigura nediskriminatorni pristup inkluzivnom obrazovanju za svu djecu s invaliditetom u skladu s Opštim komentarom br. 4 o inkluzivnom obrazovanju (2016); i
- (d) Osigura obaveznu obuku van i na radnom mjestu za sve učitelje i ostalo nastavno osoblje o inkluzivnom kvalitetnom obrazovanju i da opredijeli sve neophodne ljudske, tehničke i finasijske resurse za to.

Zdravlje (čl. 25)

46. Komitet je zabrinut zbog ograničenog i nejednakog pristupa zdravstvenim uslugama za osobe s invaliditetom, posebno osobe u institucijama. Takođe je zabrinut i zbog:

- (a) Nejednakog pristupa uslugama iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, posebno na lokalnom nivou i naročito za žene, što je, između ostalog, ilustrovano i veoma malim brojem ginekoloških stolica;
- (b) Nedostatka adekvatne obuke zdravstvenih radnika o ljudskim pravima osoba s invaliditetom;
- (c) Nedostatka informacija o mjerama po kojima zdravstveni radnici postupaju na osnovu ličnog, slobodnog i informisanog pristanka i odluke koja se odnosi na prava iz oblasti zdravlja osoba s invaliditetom; i zbog
- (d) Nedostatka informacije da li je sterilizacija osoba s invaliditetom bez njihovog pristanka potpuno zabranjena.

47. Komitet predlaže državi članici da usvoji svu neophodnu legislativu, politike, mjere i akcione planove i da opredijeli adekvatna sredstva za njihovu primjenu da bi osigurala da:

(a) Sve osobe s invaliditetom imaju pristup pravovremenim i kvalitetnim uslugama zdravstvene zaštite, uključujući i na lokalnom nivou;

(b) Usluge i informacije u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja budu potpuno pristupačne osobama s invaliditetom, uključujući tu povećanje broja ginekoloških stolica i osigurati da su adekvatne informacije koje se tiču njihovih seksualnih i reproduktivnih prava obezbijedene u pristupačnim formatima i alternativnim vidiovmu komunikacije za sve žene i djevojčice s invaliditetom;

(c) Je prisilna sterilizacija potpuno zabranjena u svim okolnostima;

(d) Se profesionalci koji u redovnim zdravstvenim službama obučavaju o pravima garantovanim u Konvenciji, da taj trenintakva obuka uključuje obuku o pravu na slobodan i informisan pristanak s posebnim osvrtom na razumne adaptacije i da takvu obuku pružaju i osobe sa invaliditetom i njihove reprezentativne organizacije; i da

(e) Se obezbijedi da su sva zdravstvena zaštita i usluge pružene osobama s invaliditetom, uključujući i zaštitu i sve usluge mentalnog zdravlja i službi, zasnovane na slobodnoj i informisanoj saglasnosti dotične osobe, pri čemu je saglasnost treće strane izričito zabranjena, kao i da će se kazniti svako nepostupanje koje nije u skladu sa slobodnim i informisanim pristankom pacijenta.

Rad i zapošljavanje (čl. 27)

48. Komitet je zabrinut zbog nedostatka informacija o efektivnoj zaštiti zaposlenih s invaliditetom od otkaza. Takođe je zabrinut i zbog toga što:

(a) Osobe s invaliditetom su naročito pogođene nezaposlenošću, posebno žene;

(b) Nedostaju informacije o subvencijama i mjerama osim obaveze poslodavaca koji ne poštuju minimalnu kvotu za zapošljavanje osoba s invaliditetom da plaćaju doprinos u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom;

(c) Razumne adaptacije radnih mjesta se ne obezbjeđuju u dovoljnoj mjeri;

(d) U procjeni preostale radne sposobnosti koristi se medicinski model što je u suprotnosti sa Konvencijom; i

(e) Ne postoji dovoljno sveobuhvatnih podataka o stanju osoba s invaliditetom u oblasti zapošljavanja, posebno u privatnom sektoru.

49. Komitet preporučuje državi članici da analizira i koriguje sve obeshrabrujuće mjere za zapošljavanje osoba s invaliditetom i da dalje promovise zapošljavanje na otvorenom tržištu rada u javnom i privatnom sektoru, s posebnim osvrtom na žene, u tijesnim konsultacijama s osobama s invaliditetom i njihovim reprezentativnim organizacijama. Takođe se preporučuje državi članici da:

(a) Obezbijedi efektivne odredbe sa sankcijama za poslodavce s ciljem obezbjeđivanja razumnih adaptacija na radnom mjestu;

(b) Prikupi razvrstane statističke podatke o stopi zaposlenosti i statusu osoba s invaliditetom, prema polu, starosti, obliku radnog angažmana i zaradi; i da

(d) Reformiše proceduru procjene u kontekstu zapošljavanja u skladu s modelom pristupa zasnovanom na ljudskim pravima koji je propisan Konvencijom.

Adekvatan životni standard i socijalna zaštita (čl. 28)

50. Komitet sa zabrinutošću uočava da država članica ne vrši redovan transparentni monitoring rasta životnih troškova osoba s invaliditetom. Takođe je zabrinut i zbog toga što:

(a) Žene s invaliditetom su posebno izložene siromaštvu budući da su posebno pogođene nezaposlenošću i zato što primanja i/ili socijalna davanja koja imaju najčešće dijete ili u potpunosti koriste njihove porodice;

(b) Muževi ponekad napuštaju žene s invaliditetom, što dalje povećava njihov rizik od siromaštva; i

(c) Ne postoje dostupni i transparentni podaci na lokalnom nivou o djeci s invaliditetom koja nemaju pristup socijalnoj zaštiti.

51. Komitet preporučuje državi članici da:

(a) redovno prati životne troškove osoba s invaliditetom i, shodno tome, uskladuje naknade za invaliditet (materijalna davanja);

(b) U skladu sa paragrafom 41 (d) preporuka od strane Komiteta za eliminaciju svih oblika nasilja nad ženama (CEDAW/C/MNE/CO/2) podiže svijest o važnosti ekonomske nezavisnosti žena s invaliditetom, uspostavi odgovarajuće procedure koje će ženama s invaliditetom omogućiti da prijave slučajeve kada su im zarade ili materijalna davanja oduzeta od strane članova porodice i da osigura da su materijalna davanja data direktno ženama s invaliditetom, a ne članovima njihovih porodica;

(c) Preduzme sve neophodne mjere, uključujući i legislativne, kako bi se osiguralo pravo na alimentaciju ženama s invaliditetom koje su napuštene od strane partnera i da, ako te žene žive ispod granice siromaštva dobijaju adekvatne materijalne naknade; i

(d) Prikupi podatke o svoj djeci s invaliditetom na lokalnom nivou i da obezbijedi da svako dijete ima pristup socijalnim davanjima na osnovu invaliditeta da bi imalo standard života iznad najnižeg životnog standarda.

Učešće u političkom i javnom životu (čl. 29)

52. Komitet je zabrinut zbog rastućeg isključivanja osoba s invaliditetom iz javnog života zbog povećanja broja osoba s invaliditetom kojima je ograničena poslovna sposobnost. Takođe se sa zabrinutošću uočava da:

(a) Osobe kojima je poslovna sposobnost ograničena lišene su prava glasa i prava da se kandiduju na izborima; i

(b) Određene fizičke i informacione barijere i dalje postoje u glasačkom procesu.

53. Komitet preporučuje državi članici da izmijeni izborne zakone i poslovne radu da bi:

(a) Osigurala svim osobama s invaliditetom pravo glasa i kandidovanja na izborima; i

(b) Obezbijedila nesmetan fizički pristup glasanju, pružili mehanizam kako bi se osigurala tajnost glasanja bez obzira na vrstu invalidnosti i dostupnost drugih izbornih materijala i informacija u pristupačnim formatima u skladu s Opštim komentarom br. 2 o pristupačnosti.

Učešće u kulturnom životu, rekreaciji, slobodnim aktivnostima i sportu (čl. 30)

54. Komitet je zabrinut jer država članica još nije ratifikovala Marakeški sporazum za obezbjeđivanje pristupa objavljenim radovima za lica koja imaju potpuno ili djelimično oštećenje vida ili su na drugi način onemogućeni da koriste štampani materijal. Komitet je takođe zabrinut što sportski centri nedovoljno promovišu inkluzivne redovne sportske programe.

55. Komitet podstiče državu članicu da usvoji sve odgovarajuće mjere kako bi što prije ratifikovala i primijenila Marakeški sporazum. Takođe preporučuje da država članica obezbijedi sva neophodna sredstva za povećanje pristupa inkluzivnim sportovima osobama s invaliditetom svih uzrasta.

C. Specifične obaveze (čl. 31-33)

Statistika i prikupljanje podataka (čl. 31)

56. Komitet sa zabrinutošću uočava da država članica nedovoljno sistematično prikuplja razvrstane statističke podatke o osobama s invaliditetom u svim sektorima i da su ti podaci rasuti po različitim institucijama.

57. Komitet preporučuje državi članici da uspostavi jedinstven i sveobuhvatan sistem za prikupljanje, analizu i širenje podataka o stanju/statusu osoba s invaliditetom, razvrstane prema polu, uzrastu, etničkoj pripadnosti, vrsti oštećenja, socioekonomskom statusu, zaposlenosti, mjestu prebivališta, kao i o preprekama s kojima se osobe s invaliditetom suočavaju u društvu. Komitet, takođe, preporučuje da se država osloni na metodologiju, kao i na pitanja Vašingtonske grupe za statistiku u oblasti invaliditeta.

Međunarodna saradnja (čl. 32)

58. Komitet je zabrinut jer država članica ne uključuje dovoljno crnogorske reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom kada se povezuje s međunarodnim nevladinim organizacijama i drugim državama članicama u oblasti međunarodne saradnje.

59. Komitet poziva državu članicu da uključi reprezentativne organizacije osoba s invaliditetom u međunarodnu saradnju, kao i da obezbijedi uključivanje perspektive invaliditeta, u skladu s odredbama Konvencije, a sve napore usmjeri na dostizanje Ciljeva održivog razvoja.

Nacionalna primjena i monitoring (čl. 33)

60. Komitet je zabrinut zbog nedostatka eksplicitno određenih koordinacionih mehanizama kao što je navedeno u članu 33 (1) Konvencije. Takođe, Komitet sa zabrinutošću uočava da Ombudsman ne sprovodi obavezu nezavisnog mehanizma kao što je navedeno u članu 33 (2).

61. Uzimajući u obzir Vodič za okvir nezavisnog monitoringa i učešća u radu Komiteta (2016), Komitet preporučuje državi članici da:

(a) Imenuje Vladino tijelo koje će biti ključno tijelo za primjenu Konvencije i razmotri imenovanje koordinacionog mehanizma iz člana 33 stav 1;

(b) Uspostavi nezavisni nacionalni mehanizam za monitoring primjene Konvencije i da osigura njegovu usklađenost s principima koji se odnose na status nacionalnih institucija za promociju i zaštitu ljudskih prava (Pariški principi); i da

(c) Obezbiđi puno učešće osoba s invaliditetom i njihovih reprezentativnih organizacija u procesu nadgledanja, uključujući obezbjeđivanje potrebnih finansijskih sredstava.

IV. Praćenje

Širenje informacija

62. Komitet zahtijeva da država članica u roku od 12 mjeseci, i u skladu sa članom 35, stav 2 Konvencije, obezbijedi informacije o preduzetim mjerama za sprovođenje preporuka Komiteta, kako je navedeno u paragrafima 11 i 19.

63. Komitet zahtijeva od drave članice da primijeni preporuke Komiteta, kako je sadržano u ovim Zaključnim razmatranjima. On preporučuje državi članici da dostavi Zaključna razmatranja na razmatranje i postupke članovima Vlade i Parlamenta, službenicima/cama u relevantnim ministarstvima, lokalnim vlastima, organizacijama osoba s invaliditetom i članovima relevantnih profesionalnih grupa, kao što su stručnjaci u oblasti obrazovanja, zdravstva i zakonodavstva, kao i medijima, koristeći moderne komunikacione strategije.

64. Komitet snažno ohrabruje državu članicu da uključi organizacije civilnog društva, posebno organizacije osoba s invaliditetom, u pripremu svog periodičnog izvještaja.

65. Komitet zahtijeva od države članice da u najvećoj mogućoj mjeri prenese

Zaključna razmatranja javnosti, uključujući nevladine organizacije i organizacije osoba s invaliditetom, kao i samim osobama s invaliditetom, članovima njihovih porodica, na nacionalnim i manjinskim jezicima, uključujući znakovni jezik i u pristupačnim formatima, uključujući i lako razumljivi format i kako bi ih učinila dostupnim na Vladinoj veb stranici o ljudskim pravima.

Sljedeći periodični izvještaj

66. **Komiteta zahtijeva da država članica podnese svoj kombinovani drugi, treći i četvrti periodični izvještaj najkasnije do 2. decembra 2023. godine i da u njih uvrsti informacije o primjeni preporuka iz ovih Zaključnih razmatranja. Komitet poziva državu članicu da razmotri podnošenje gore navedenih izvještaja po pojednostavljenom postupku izvještavanja, prema kojem Komitet priprema listu pitanja najmanje godinu dana prije datuma određivanja roka za izvještaj/kombinovane izvještaje države članice. Odgovori države članice na takvu listu pitanja predstavljaju njen izvještaj.**

Prevela: Anđela Radovanović